

III. АВТОРСЬКІ СВІТИ У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЛІТЕРАТУР

МОСТОВА ЛЮДМИЛА

МОДИФІКАЦІЇ ЖАНРУ ПСАЛМА В ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА

У статті розглядається роль Псалтиря у текстовій палітрі творчості Тараса Шевченка. Поет звертається до біблійного тексту і творчо осмислює його. Цикл Тараса Шевченка становить абсолютно новий твір, який відтворює світовідчуття і світобачення автора. Студіюючи національний, політичний контекст, християнські міфи, Тарас Шевченко інтерпретує їх в оригінальних псалмах.

Ключові слова: жанр, модифікація, псалом, Псалтир.

В статье рассматривается роль Псалтыря в текстовой палитре творчества Тараса Шевченка. Поэт обращается к библейскому тексту, творчески модифицируя его. Цикл Тараса Шевченка представляет собой абсолютно новое произведение, которое воссоздаёт мироощущение и мировидение автора. Используя национальный, политический контекст, христианские мифы, Тарас Шевченко интерпретирует их в оригинальных псалмах.

Ключевые слова: жанр, модификация, псалом, Псалтырь.

The article examines the role of the Psalms in the text palette of Taras Shevchenko. Poet turns to the biblical text and creatively elaborates it. Cycle Shevchenko is a completely new product that creatively attitude and outlook of the author. Studiyuyuchy national political context, the Christian myths, Taras Shevchenko interprets them in the original psalms.

Key words: genre, modification, psalm, Psalm.

Псалтир раз у раз ставав могутнім креативним фактором, який сприяв розвитку національних культур.

Якщо звернутися до літературознавчої енциклопедії Ю. І. Коваліва, можна знайти таке визначення жанру: псалом — жанр

духовної лірики, релігійна пісня, молитва, в якій висловлено різні релігійні почуття [4, с. 288].

Псалом, по-перше, є релігійним особливим оспівуванням та похвалою, а по-друге, інтимізованою розмовою з Богом, тому його змістом може бути прохання (молитва) або прославлення. В богослужбовій практиці псалми неодмінно співалися, хоча б і псалмодійно. (Псалмодія передбачає речитацію тексту на певній висоті звука з невеликими відхиленнями наприкінці фрази і майже рівною продовженістю голосних). Від часу виникнення псалми вирізнялися жанровим розмаїттям: хвалебні псалми, псалми-плачі, псалми царські, псалми вдячності та покаяння. Тому широкою є гама емоцій, явлених у псалмах: від радості до розпачу, від розважливої медитативності до екстатичного захоплення.

Дослідниця біблійних тем у творчості Шевченка Ірина Бетко зауважує у своїй книжці: «У духовному житті українського народу власне Псалтир з найдавніших часів відіграв виняткову роль. Як важлива складова християнської літургії, він належав до тих богонатхненних книг, з яких в Україні починалося знайомство з Біблією. Разом з тим вплив Псалтиря виходив далеко за релігійно-духовні межі, сягаючи найсокровенніших сфер народного побуту. Псалтир читали над померлим; з нього вчилися грамоти...» [1, с. 112—113].

Справді, Псалтир використовували не лише під час служби у храмі. Ця книга була підручником для учнів, інтертекстуальною основою ораторсько-повчальної прози, літописів, агіографій.

Українській літературі псалом відомий як жанр локальний, поширений «лише в літературі певного народу або обмежений колом адептів певної релігії» [3, с. 34]. Натомість, переспів псалма можемо зарахувати до жанрів загальних, спільних для більшості літератур, адже із часів перекладу Святого Письма на національні мови (доба Відродження) Книга псалмів стала предметом наслідування в європейських літературах.

Модифікації жанру псалма у формі поетичного переспіву в українській літературній традиції починається за доби бароко, коли набуває поширення насичена тонким психологізмом духовна пісня — так звана псальма, яка виконувалася у побуті. У XV—XVI століттях в Україні з'явилися доповнення до літургії у формі віршових куплетних переробок Книги Псалмів — канти, що співалися на багатоголосся, подібно до псалмів, але під час

богослужіння. Із появою псалм та кантів Псалтир починав активно входити в художню літературу.

Продовжуючи традицію використання псалмів у світській поезії XVIII—XIX ст., Т. Г. Шевченко наповнив їх глибоким ліричним змістом і надав певних рис, притаманних українській пісенній творчості.

Написані переспіви у грудні 1845 р., у В'юнищах — селі Переяславського повіту Полтавської губернії, де письменник жив у Степана Никифоровича Самойлова. Для перекладу поет відібрав із 150 псалмів такі: 1, 12, 43, 52, 53, 81, 93, 132, 136, 149. Вони є ключовими, бо доволі точно відтворюють усю духовну силу цієї книги.

У своїх переспівах Т. Шевченко свідомо об'єднав дві важливі засади — біблійну та національну українську. Поет уперше переконливо і з надзвичайною художньою силою використав у контексті проблем України — національно-поетичних, духовних, соціальних — широку палітру релігійно-філософського та художнього світу Псалтиря. При цьому поет з текстами оригіналу поводився досить вільно, що є основною особливістю переспіву як літературного жанру. Беручи з псалмів окремі деталі й вислови, додав свої, необхідні для повного вираження власних думок і настроїв.

У переспіві псалма 1 Т. Г. Шевченко повністю передає зміст біблійного тексту. Темою залишається розповідь про необхідність праведного життя для людини. Поведінка «*лукавих, лютих, нечестивих*» протиставляється поведінці «*блаженного мужа*». Майстерно у поета переплітаються два образи «*блаженний муж*» і «*над водою посаджене древо зеленіє, плодом вкрите*», бо «*так і муж той в добрі своїм співає*» [5, с. 148].

Ідею твору висловлено у рядках: «*Не встануть з праведними / Злії з домовини*» [5, с. 148].

Основна думка псалма: «*Діла добрих обновляться / Діла злих загинуть*» [5, с. 148].

Псалмом 12 автор торкнувся болючої теми страждань звичайної людини. Цар Ізраїлю сказав: «*Доки, Господи, будеш мене забувати назавжди, доки будеш ховати від мене обличчя Своє? Як довго я буду складати в душі своїй болю, у серці своїм — щодня смутку? Як довго мій ворог підноситись буде над мене?*» (Пс. 13 : 2, 3). Такі звинувачення на адресу Бога часто спричинені неусвідомленням Божої волі. Але 12 псалом не є докором, навпаки, — це молитва. Тут простежується така тема: відтворення

страждань ліричного героя через неухай до Господа і звернення ним по допомогу до Всевишнього. Ідея — це віра у всесильність і могутність Бога, який може врятувати людину від мук і страждань.

Основна думка полягає у вірі в те, що звертайся до Бога — і він тобі допоможе своєю ласкою; «*Спаси мене, помолюся / І вісною знову / Твої блага чистим серцем, / Псалмом тихим, новим*» [5, с. 148].

У «*Давидових псалмах*» Т. Шевченко висловив немало прохань до Бога про заступництво й особисте спасіння. Але ще палкіше молить він й благає Господа захистити уярмлений, знедолений народ у псалмі 43.

Тема даного псалма — звернення людей до ласки Божої захистити їх від ворога, поневірянь, страждань, приниження: «*Поможи нам, ізбави нас / Вражой наруги*» [5, с. 149].

Возвеличується сила та слава Господа: «*...як рукою / Твердою своєю / Розв'язав ти наші руки / І покрити землею / Трупи ворогів*» [5, с. 149]. Без Божої підтримки люд перебуває в тяжких умовах: «*Окрадені, замучені, / В путах умираєм*» [5, с. 149].

Ідея переспіву — це віра народних мас у всесильність і справедливість Господа, який може надати їм допомогу, позбавити лиха.

Основна думка у рядках: «*Встань же, боже, помози нам / Встань на ката знову*» [5, с. 149].

Наслідуючи 43 псалом синів Коревих, автор переносить події з ізраїльських часів у сучасну йому Україну. Доволі вільно передає думку про покинутість Богом. Закінчує Шевченко свій переспів молитвою.

Темою 52 псалма є розмірковування героя над реальністю існування Бога. Ті хто відступився, втратив віру «*Там бояться, лякаються, / Де страху й не буде / Так самі себе бояться / Лукавій люде*» [5, с. 151]. Лише віра у Господа Бога і Його милосердя допомагає жити і не втрачати надію: «*Колісь бог нам верне волю, / Розіб'є неволю*» [5, с. 151].

Ідея ж переспіву втілена в словах: «*Хто ж пошле нам спасення, верне добру долю*» як не Господь?

Основна думка: у душі кожної порядної людини є Всевишній, який всіляко їй допомагає, застерігає від негативних вчинків.

Звернення віруючої людини по допомогу до Бога аби віднайти сили не чинити зло тому, хто тебе образив, втілена в 53 псалмі.

Люди, які чинять зло, за словами тексту, «Не зрять бога над собою, / Не знают, що діють» [5, с. 152].

Ліричний герой бере на себе відповідальність за долю свого народу: «Молюся Господи, внуши їм / Уст моїх глаголи...» [5, с. 152].

У псалмі Т. Шевченко возвеличує Божу мудрість, ласку, яка застерігає людину від злих дій, аби вона не завдавала шкоди ближньому. На зло необхідно відповідати добром, а не навпаки.

Черговий мотив, узятий Шевченком у «Псалмах Давидових» — проблема існування страждань і несправедливості (псалом 81). У ньому використовується традиційне протиставлення добра і зла характерне для Книги псалмів і разом з тим близьке душі поета. Поет утверджує рівність перед Богом кожної людини, незалежно від соціального становища, і справедливості Божого суду. Письменника вражають зло, лицемірство, сваволя, що панують у світі. Він докоряє земним владникам — «Доколи будете стяжати / І кров невинну розливати / Людей убогих, а богатим / Судом лукавим помагати?» [5, с. 154].

У переспіві порушується розповідь про суд небесного владика над земними, засуджується самодержавство, яке пригноблює і поневолює простий люд. Основна думка бринить у словах: «Встань же, боже, суди землю / І судей лукавих. / На всім світі твоя правда, / І воля, і слава» [5, с. 154].

29 червня 1857 року у своєму «Щоденнику» Т. Шевченко написав цікаві слова: «Сегодня празднуется память величайших двух провозвестников любви и мира. Великий в христианском мире праздник. А у нас колоссальнейшее пьянство по случаю храмового праздника. О, святые, великие, верховные апостолы, если бы вы знали, как мы запачкали, как изуродовали провозглашённую вами простую, прекрасную, светлую истину. Вы предрекли лжеучителей, и ваше пророчество сбылось. Во имя святое, имя ваше так называемые учителя вселенские подрались, как пьяные мужики, на Никейском вселенском соборе. Во имя ваше папы римские ворочали земным шаром и во имя ваше учредили инквизицию и ужасное автодафе. Во имя же ваше мы поклоняемся безобразным суздальским идолам и совершаем в честь вашу безобразнейшую бакханалию» [5, с. 34].

Вочевидь, що у 93 псалмі Шевченко вказує на роль священників у поневоленні народу. Нагадуючи про їх відповідальність перед Богом за свої учинки, поет пише: «Мені Господь пристановище, /

Заступником буде / І воздасть їм за діла їх / Кроваві, лукаві, / Погубить їх, і їх слава / Стане їм в неславу» [5, с. 155]. Ці слова також підкреслюють основну думку твору, що кожному Господь воздасть за свої гріхи.

Темою псалма постає звернення до Бога із проханням покарати тих, хто зневажає його заповіді, виявляє надмірну гордість.

Водночас, поет уславлює Всевишнього за його прихильність, доброту, яку він надає тим, хто її потребує.

132 псалом виділяється з-поміж усіх своєю лаконічністю, поетичною красою і порушеними проблемами. Цей псалом відомий як пісня прочан. Він нагадував царю Давиду ті дні, коли ізраїльтяни зібрались у тимчасовій столиці Хавроні, щоб помазати його на царя. Давида настільки вразила одностайність, всенародна єдність і підтримка, що він свої почуття записав у цьому короткому псалмі. Тут він описує і обряд помазання. Спеціально приготовлена запашна олива виливалася на голову обранця Божого, тим самим очищуючи і освячуючи його, вказуючи на особливу місію. Хевронська роса, густі роси, що в суху пору року достатньо зрошували і напоювали землю, символічно вказує на рясні Божі благословіння — життя у добробуті, спокої, задоволенні. Останні слова є запорукою доброго та гарного життя, бо «наказав Господь благословення».

Читаючи Шевченків переспів, зустрічаємо ті ж образи, символи, що і в Давида, але стиль твору і мова його нагадують народну пісню. У переспіві відображається велика туга за Божим раєм на землі, де люди жили б у правдивій братній любові, адже для цього вони створені Богом.

Мотив свободи народу і окремої людини є одним із провідних у творчості Шевченка. Прикладом запозиченої з Біблії (Псалтиря) тематики є мотив вавилонського полону. Вмістив його поет й у «Давидові псалми».

136 псалом — один із найдраматичніших у Псалтирі. Він, безсумнівно, впливав на почуття поета, котрий чекав визволення свого народу з-під ярма неволі.

Молитва — це невід'ємний елемент поклоніння Богу, який був присутній не тільки в житті українського народу, але також, безумовно, і в житті Шевченка. Тому у своєму переспіві він молиться: «Та не дай, Господи, нікому, / Як мені тепер, старому, / У неволі пропадати, / Марне літа коротати» [5, с. 159]. За словами І. Даниленко: «В українській поезії нового часу саме

Т. Г. Шевченко значно розширив продуктивні можливості жанрової форми молитви, наслідуючи традицію Г. Сковороди» [2, с. 16].

Молитвою поет засуджує тих, хто зневажає історичне минуле, його славу.

«Давидові псалми» Тараса Григоровича — передусім гімн Богові. Це яскраво відображено у 148 псалмі.

Тема псалма — це оспівування благих намірів Господа, які спрямовані на встановлення справедливості у суспільстві. Поет уславлює дії і прагнення Бога щодо покарання неправих і допомоги потребуючим: *«І осудять губителів, / Судом своїм правим, / І вівіки стане слава, / Преподобних слава» [5, с. 161].*

В пошуках опертя своїм думкам і переконанням поет звертався до Псалтиря. Саме художня форма псалмів давала можливість Шевченкові щиро висловити свої почуття болю за знедоленість народу і разом з тим відтворити незгасну віру і надію, що доля ця зміниться на краю, і тоді збудеться зановітна мрія поета про «рай тихий» у його рідному краю. Безкінечна віра в Бога, а не заперечення Всевишнього, Його всемогутня любов до людини, Його приклад жертвовності надихали поета на заступництво за свій знедолений народ і готовність так само принести в жертву своє життя в ім'я його спасіння.

Л і т е р а т у р а

1. *Бетко І. Українська релігійно-філософська поезія. Етапи розвитку / Ірина Бетко. — Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Slaskiego, 2003. — 150 с.*

2. *Даниленко І. Молитва в поетичному дискурсі Тараса Шевченка / Ірина Даниленко // Слово і час. — 2006. — № 6. — С. 15—20.*

3. *Качуровський І. Містична функція літератури та українська релігійна поезія / І. Качуровський // Слово і час. — 1992. — № 10. — С. 33—45.*

4. *Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. — К. : Академія, 2007. — Т. 2. — 624 с.*

5. *Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. — Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2007. — 960 с.*